

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПРОВІДНА ДЕТЕРМІНАНТА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

А Розглянуті змістовна сутність і витоки поняття емоційний інтелект, окреслено його місце у системі понять, пов'язаних з інтегральними властивостями особистості, розкриті компоненти і формовияви емоційного інтелекту як засобу успішної самореалізації особистісних здібностей, визначені підходи і значущість досліджень цього соціально-психологічного явища і феномена.

Ключові слова: емоційний інтелект; професійна діяльність; інтелект

*OMNIA MEA MECUM PORTO лат.
Все своє ношу з собою.
Справжнє багатство людини – її інтелект.*

На фоні соціокультурної ситуації, у просторі якої, як стверджують соціологи, педагоги, психологи, медики, криміналісти, юристи, так званий коефіцієнт інтелекту (IQ), широко використовується для оцінки показника розвитку розумових якостей людини в сучасному світі, останнім часом втрачає свої позиції. Йому на зміну приходить коефіцієнт емоційного інтелекту [EQ].

Актуальність, стан і перспективи дослідження поняття «емоційний інтелект». Складність і багатогранність функціонування сучасного суспільства як динамічного соціального організму, зростання його системних змін обумовлюють гостру потребу розвитку потенціалу емоційного інтелекту людини задля її ефективної соціальної адаптації та успішної самореалізації. На фоні «соціального божевілля», у просторі якого, як стверджують соціологи [3], живе сучасне покоління людей, уже нікого не дивує, мабуть, найвищий за всю історію людства рівень емоційної нестриманості цього покоління. Він виявляється у невтручанні будь-якими соціальними нормами у виявленні емоцій і почуттів на всіх шаблях спілкування людей, починаючи з родини і колективу й завершуючи тероризмом на рівні міждержавних відносин, що останнім часом набув міжнародного масштабу. Такі обставини активізують інтерес науковців і вчителів до цієї соціально-педагогічної й психологічної проблеми.

Особливо важливим є дослідження ролі емоційного інтелекту у професійній діяльності вчителя. Ця проблема потребує системного вивчення прояву емоційного інтелекту у професійних діях фахівця, психологічних закономірностей емоційного функціонування особистості, особливостей його реалізації у взаємодіях різних типів, психофізіологічних аспектів переживань почуттів, передумов якості емоційного розпізнавання проблем, вербалізації почуттів і знаходження засобів адекватного впливу на емоційно-чуттєву сферу людини збоку вчителя або психолога.

Актуальність проблеми зумовлена ще й тим, що емоційний інтелект є однією з головних складових у

досягненні максимального успіху в житті та відчуття щастя. Якщо в ХХ столітті в дипломатії, управлінні та бізнесі важливим був логічний інтелект, то в ХХІ столітті, коли процес глобалізації охопив усі сфери життя, актуальним є емоційний інтелект і пов'язані з ним форми практичного і творчого інтелекту. Це вимагає всебічного осмислення нового психологічного феномена – *емоційного інтелекту*, який в останнє десятиріччя був ідентифікований американськими психологами як проблема психології особистості [24; 28]. Феномен заслуговує на особливу увагу не тільки тому, що саме поняття «емоційний інтелект» уперше з'явилося у психологічному обігу тільки в 1990 році, а й тому, що його оголосили особистісною властивістю, яка зумовлює успішність всілякої діяльності людини за будь-яких умов [25; 31].

Аналіз літературних джерел із досліджуваної проблеми свідчить про те, що проблема інтелекту викликає серйозні дискусії. Дослідники, що працюють у цій галузі, висловлюють прямо протилежні погляди на сутність інтелекту і шляхи його експериментального вивчення.

У вітчизняній психології ХХ століття дослідження інтелекту розвивалися в кількох напрямках: вивчення психофізіологічних задатків загальних розумових здібностей (Б. Теплов, В. Небиліцин, Е. Голубева, В. Русалов), емоційної та мотиваційної регуляції інтелектуальної діяльності (О. Тихомиров), когнітивних стилів (М. Холодна), як «здатності діяти в розумі» (Я. Пономарьов). В останні роки розвиваються такі нові напрями дослідження, як особливості «імпліцитних» теорій інтелекту (Р. Стернберг), регуляторні структури А. Піаже), зв'язок інтелекту і креативності (Е. Торренс).

Термін «емоційний інтелект» почали використовувати на початку 1990-х років. Американські психологи П. Саловей і Дж. Майер застосували його для сукупності позначень ступеня розвитку таких людських якостей, як самосвідомість, самоконтроль, мотивація, вміння ставити себе на місце інших людей, навички роботи з людьми, вміння налагоджувати взаєморозуміння з іншими. Найактивнішим популяризатором EQ вважається Д. Гоулмен, американський журналіст і психолог, який у книзі «Emotional Intelligence» на ма-

теріалах психологічних досліджень й опитувань довів, що успіх у житті залежить не стільки від логічного інтелекту – IQ, скільки від здібностей управляти своїми емоціями – EQ.

Серед західних учених, які розробляли концепції емоційного інтелекту, були Д. Гоулмен, П. Саловей, Дж. Майер, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф. В Україні теж з'явилися дослідження з проблеми концептуалізації цього феномена, його функцій (Е. Носенко), вивчення EQ як детермінант внутрішньої свободи особистості (Г. Березюк) та показника цілісного її розвитку (О. Філатова), як засобу успішної самореалізації (І. Філіппова), як одна із багатьох форм прояву інтелекту в структурі професійної діяльності психолога (О. Амплеева), як чинник психологічної готовності до соціономічних професій (Я. Куценко).

Для визначення поняття «емоційний інтелект» було використано дві основи: неоднорідність поняття «інтелект» і здійснення інтелектуальних операцій з емоціями [4].

У широкому розумінні емоційний інтелект трактується як здатність диференціювати позитивні й негативні почуття, а також знання про те, як змінити свій емоційний стан з негативного на позитивний.

Дж. Майер і його колеги підкреслили різницю між двома основними моделями емоційного інтелекту. Модель здібностей – це уявлення про емоційний інтелект як про перетин емоцій і пізнання. Змішана модель висуває поняття емоційного інтелекту як поєднання розумових й особистісних рис, притаманних кожній конкретній особі.

Вихідна теорія, яку запропонували Дж. Майер і П. Саловей, пов'язує емоційний інтелект з особистісними факторами – теплою і чуйністю. Разом з тим, ці автори довели, що персональні фактори відмінні від рівня емоційного інтелекту. Вони визначають поняття емоційного інтелекту як здатність усвідомлювати смисл емоцій і використовувати ці знання, щоб виявити причини виникнення проблем і вирішити їх. Учені вважають, що емоційний інтелект обумовлює наявність різних здібностей, задіяних в адаптивному опрацюванні емоційної інформації. Було запропоновано кілька механізмів, що передбачають його зв'язок із розумовими здібностями. По-перше, емоції пов'язані з процесом мислення – певні емоції можуть підвищувати продуктивність процесу мислення і спрямувати увагу на конкретні завдання. По-друге, ефективне регулювання емоцій може бути співвіднесене з такими здібностями, як співпереживання і відвертість. По-третє, дослідження з алексетимії (нездатність оцінювати і вербально виражати емоції) дають підстави вважати, що може не існувати взаємозв'язку між центрами мозку, які забезпечують єдність мислення та емоцій [11].

Дж. Майер і П. Саловей акцентували увагу на п'яти типах здібностей – знання про емоції, управління емоціями, розпізнання емоцій у інших, уміння мотивувати себе, управляти соціальними відносинами в позитивному руслі [6].

В останніх публікаціях до визначень емоційного інтелекту, що були розглянуті вище, та характеристики форм його виявлення були додані певні змістові аспекти. Так, якщо у першому тлумаченні емоційного

інтелекту, запропонованого Дж. Майером та П. Саловей, мовилося про «спроможність регулювати власні почуття та почуття інших людей, розпізнавати їх адекватно для того, щоб спрямувати своє мислення та діяльність» [28, с. 435], то останнє формулюється так: «емоційний інтелект – це здатність адекватно сприймати, оцінювати та виявляти емоції, спроможність породжувати почуття, які сприяють мисленню, і розуміти емоції та особистісні знання, а також здатність свідомо регулювати емоції задля сприяння емоційного та інтелектуального зростання» (*Salovey P. and Sluyter D. (Eds) Emotional development and Emotional Intelligence: Implications for educators. New York: Basic Books, 1997. – С. 85*).

Модель здібностей емоційного інтелекту Дж. Майера – П. Саловея містить чотири компоненти: 1) розрізнення, сприйняття та вираження емоцій (здатність ідентифікувати емоції за виразом обличчя, тоном голосу, мовою тіла; здатність стежити за власними почуттями в реальному часі й розуміти їх; емоційна грамотність, тобто спроможність назвати специфічні почуття в собі та інших людях, уміння висловлюватися чітко, зрозуміло й ефективно застосовувати емоції під час комунікації); 2) емоційна фасилітація мислення (здатність адекватно використовувати почуття в процесі мислення, розв'язання проблем і прийняття рішення; потенційна можливість почуттів спрямувати особистість до того, про що важливо і необхідно подумати); 3) розуміння емоцій (можливість розв'язувати емоційні проблеми; здатність ідентифікувати та розуміти взаємозв'язок між емоціями, думками і поведінкою; можливість розуміти цінність емоцій); 4) управління емоціями (спроможність брати на себе відповідальність за власні емоції та почуття щастя; можливість здобути досвід з негативних почуттів і з'ясувати можливості для особистісного зростання; здатність допомогти іншим зрозуміти їх емоції та вказати шляхи їх ефективного використання) [1; 17, с.70–71].

Останнім часом з'явилось багато публікацій, переважно зарубіжних, у яких дослідники детально обґрунтували зміст та обсяг поняття «емоційний інтелект». У роботах Дж. Майера і П. Саловея [20; 28] наводиться докладніше тлумачення компонентів емоційного інтелекту, яке можна розглядати як подальший розвиток концепції емоційного інтелекту, запропонованої Г. Гарднером.

Потреба переглянути тлумачення поняття «інтелект», що змістовно зводиться до вимірювання за допомогою коефіцієнта інтелектуального розвитку (IQ), була сформульована Г. Гарднером у монографії «Frames of mind» у 1983 році [22]. Учений висловив припущення, що існує не один тип інтелекту, який впливає певним чином на успішність життєдіяльності людини, а достатньо широкий спектр підвидів інтелекту. До запропонованого ним переліку підвидів інтелекту належать такі: 1) вербальний; 2) логіко-математичний; 3) просторовий; 4) кінестетичний; 5) музичний; 6) емоційний. Емоційний тип Г. Гарднер поділив ще на два різновиди – міжособистісний і внутрішньоособистісний. Міжособистісний інтелект раніше вже розглядався у психологічній літературі як соціальний інтелект, або соціальна компетентність. Він характеризує вміння людини взаємодіяти з іншими людьми.

Внутрішньоособистісний інтелект передбачає вміння особи самореалізуватися у житті, активізувати себе на діяльність і досягнення успіху. Г. Гарднер аргументував вживати термін «множинність» у виявленні інтелекту як такий, що більш адекватно описує поняття єдиного інтелекту, яке існувало раніше.

У 1993 році побачила світ ще одна книга цього вченого «Множинність виявлення інтелекту», у якій він докладніше визначив поняття «емоційний інтелект» у двох формах його репрезентації [23]. Зокрема, під міжособистісним емоційним інтелектом мислиться спроможність людини розуміти інших людей, усвідомлювати мотиви їхньої діяльності та ставлення до роботи, здатність вирішувати, як краще співпрацювати з цими людьми. Внутрішньоособистісний емоційний інтелект – це властивість людини, котра спрямована на себе і формовується як спроможність формувати точну адекватну модель власного «Я» та використовувати цю модель для ефективної життєдіяльності.

Пізніше, уточнюючи зміст запропонованих понять, Г. Гарднер додав до тлумачення міжособистісного емоційного інтелекту наявність у людини здатності правильно розпізнавати настрої, вияви темпераменту, мотиви та прагнення інших людей і відповідним чином реагувати на них. Щодо змістового наповнення поняття внутрішньоособистісного інтелекту, то автор додав до його визначення спроможність людини розуміти власні почуття та їх витoki й на підставі цього адекватно регулювати власну поведінку.

Головний висновок Дж. Гарднера для вчителів такий, що кожний педагог повинен бути готовим адресувати своє викладання всім цим типам інтелекту. Не можна недооцінювати жодного з них [22].

Соціально-перцептивна підструктура особистості педагога-практика має вирізнятися декількома особливостями. Кількість конструктів, або, умовно кажучи, шкал, якими оперує дослідник, має бути досить значною, і вони повинні бути різними за своїм змістом, щоб якомога точніше описати поведінку іншої людини в усій її багатомірності. Спеціалістові потрібно володіти способами типологізації певних ознак, зовнішніх проявів особистості, розділяючи при цьому суттєві й несуттєві ознаки [12; 13].

Серед регулятивних складових моделі особистості низка спеціалістів відзначає такі риси й якості, як здатність легко встановлювати контакти з іншими, легкість у спілкуванні, комунікабельність, вміння слухати та підтримувати розмову. Наприклад, Р. Кеттел на підставі отриманих ним експериментальних даних підтверджує, що перелічені якості є значущими для такого типу особистості як «психотерапевт». До цього можна тільки додати, що фахівець із моніторингових досліджень має володіти й механізмами саморегуляції. Такі процеси та якості, як емоційна регуляція й емоційна витривалість мають забезпечувати успішність діяльності практикуючого спеціаліста.

Аналіз професійно важливих рис педагога-дослідника був би не повним без діагностики його мотиваційної сфери. Тут насамперед треба відзначити гуманістичну спрямованість його особистості. У поняття гуманістичної спрямованості вкладаємо такі особистісні риси і якості переважно мотиваційної та світоглядної природи, як альтруїстичні позиції, ролі та

настанови в міжособистісному спілкуванні; високий рівень мотивації до професії; значне переважання пізнавальних, альтруїстичних або емпатичних мотивів у роботі з учнями, батьками, керівниками навчальних закладів, готовність до співпраці та націленість на її позитивний результат, готовність до змін, сприйнятливості до нововведень, ціннісне відношення педагогічних реалій, професійне самовдосконалення, комунікативна культура, теоретико-методологічна обізнаність, поінформованість.

«Велика революція XXI століття складається в риванші почуття над інтелектом», – стверджує Данієль Гоулмен у своїй книзі «Емоційний інтелект» (1995), яка стала надзвичайно популярною у США. Роботи цього вченого були проривом у вивченні ефективності використання людських ресурсів. І саме тому інтелектуальний коефіцієнт IQ, що служив мірилом здатності людини виконувати ту чи іншу роботу, зараз починає поступатися місцем емоційному коефіцієнтові EQ, який характеризує ступінь емоційного розвитку людини. У цілому емоційний інтелект (його показник EQ) означає спроможність особистості управляти своїм емоційним станом [24, с. 105].

Саме цей показник пояснює причини, чому при однаковій освіті одні животіють на незначних посадах, а інші весело і впевнено піднімаються по службовій кар'єрі. Чому є цілковиті бездарі, що заробляють шалені гроші, і розумники, що кінці з кінцями звести не можуть? Чому в деяких родинах лаються і розлучаються, а в деяких, хоч і лаються, але не розлучаються? «Справа в тому, – стверджує Д. Гоулмен, – що саме емоції відповідальні за прийняття рішень». Проте багато хто вважає, що правильні логічні вчинки відбуваються завдяки інтелектові. Однак це не зовсім так. У своїх рішеннях людина виходить зі своїх відчуттів, вона керується емоціями, навіть коли переконана у зворотному [там само]. У своїй книзі автор переконливо доводить, що справжній показник потенціальних можливостей людини не IQ, а EQ (це підтверджено експериментами і звичайно ж практикою використання людиною своїх ресурсів). Його можна визначити «як здатність чути свої почуття, контролювати сплески емоцій, як уміння прийняти правильне рішення і залишитися в спокої й оптимістично та адекватно оцінювати складну ситуацію».

За Д. Гоулменом, емоційний інтелект – це здатність усвідомлювати власні почуття, почуття інших людей, мотивувати самого себе та інших, управляти емоціями як наодинці із самим собою, так і стосовно інших. Емоційний інтелект може допомогти людині в різних сферах життя. Наприклад, маючи розвинутий EQ, можна стати хорошим батьком чи матір'ю, чоловіком чи дружиною, досягти успіху у праці, особливо якщо йдеться про професійну або службову кар'єру. Згідно з концепцією Д. Гоулмена, EQ вираховується як сума показників семи здібностей: самоусвідомлення, самомотивування, регуляція настрою, емпатія, оптимізм. Якщо IQ є предиктором академічної успішності, то рівень EQ дозволяє говорити про ймовірність життєвого успіху [там само].

У США результати робіт Д. Гоулмена були подібні ефекту бомби, що розірвалася, викликали надзвичайний інтерес і практичне використання. Зараз там

емоційний коефіцієнт вирішує все: від вступу до дитячого садка і університету до кар'єрного просування по службі. З низьким EQ там людині майже нічого «не світить», крім другосортної загальноосвітньої школи і безперспективного місця на службі, а то й повного забуття.

З метою оцінки впливу EQ на ефективність науково-дослідницької діяльності, на прохання Центру досліджень у галузі високих технологій (США), Д. Гоулмен провів тестування серед його фахівців. Результати показали, що кращими науковими співробітниками є не ті, у кого найвищий коефіцієнт IQ або найпрестижніший диплом. «Навпаки, – зробив висновок Д. Гоулмен, – це ті люди, які завдяки своїм особистим якостям домоглися успіху на переломних етапах. Коли вони зіштовхуються з проблемою і просять допомоги для її вирішення, вони одразу одержують її». Іншим на їхньому місці довелось б чекати відповіді кілька днів. Таким чином, коефіцієнт EQ стає важливим показником ефективності діяльності фахівців.

Відповідно до масштабних досліджень Д. Гоулмена, проведених ним у наступні роки й опублікованих у його роботі «Емоційний інтелект» (1998), доведено, що EQ має особливо велике значення для ефективності управлінської роботи – її успіх на 85% визначається саме цим коефіцієнтом і тільки на 15% – IQ [7, с. 36].

У роботі Д. Гоулмена [24, с. 261–290] описані спеціальні завдання для оцінювання емоційної креативності. В одному з них респондентам пропонується зробити стислий опис ситуації, в якій вони могли б відчувати ті чи інші емоції. Як передбачається, успішність описів певною мірою прогнозує вірогідність появи відповідних переживань у реальних ситуаціях. Проте автор підкреслює, що численні спроби розробити тести емоційного інтелекту, або застосувати інші методи оцінювання цієї особистісної властивості (зокрема, проєктивні) вимагають великої обережності. Таким чином, проблема адекватного вимірювання емоційного інтелекту фактично залишається нерозв'язаною.

Пошук адекватних методів вимірювання емоційного інтелекту, безперечно, дасть змогу глибше прогнозувати особистий розвиток людини у єдності із соціальним контекстом. Воднораз емоційний інтелект як об'єкт досліджень має досить коротку історію вивчення, тому поки що немає достовірних даних стосовно того, до яких наслідків може призвести відсутність чи наявність цієї властивості. Психологи визнають, що загальний інтелект прогнозує деякі аспекти успіху діяльності людини, наприклад, у навчанні чи професійній діяльності. Проте встановлено, що загальний інтелект, який досліджується вже впродовж тривалого часу і вимірюється за допомогою відомих тестів IQ, тільки на 10 чи 20% прогнозує успішність професійної діяльності людини, залишаючи 80 чи навіть 90% для пояснення ефективності іншим факторам [там само]. Можна припустити, що серед цих 80% чи 90% факторів, які зумовлюють успіх, значне місце належить саме емоційному інтелекту.

Д. Гоулмен пропонує для виміру значення емоційного інтелекту використовувати наступні характеристики особистості (твердження), які потрібно оцінити за шкалою від 1 («зовсім не згодний») до 4 («зовсім згодний») [24]:

– Звичайно, я незворушний, позитивний і спокійний навіть у моменти випробувань.

– Я здатний визнавати свої помилки.

– Я у відповіді за те, чи досягаю поставлених собою цілей.

– Я систематично шукаю нові ідеї, звертаючись до різних інформаційних джерел.

– Я успішний у генеруванні нових ідей.

– Я легко справляюся з різноманітними вимогами і мінливими пріоритетами.

– Я переслідую цілі, що виходять за межі вимог керівництва на нинішній роботі.

– Перешкоди і невдачі можуть дещо затримати мене, але не можуть зупинити.

– Мої імпульсивні дії та негативні емоції не можуть цілком відволікти мене від роботи.

– У своїх діях я орієнтований на досягнення успіху, а не на запобігання невдачі.

– Чим більша сумарна оцінка за результатами опрацювання цих тверджень, тим вищий емоційний інтелект. Результати досліджень Гоулмена були згодом покладені в основу сучасного менеджменту у стилі коучингу.

– Звичайно ж, сучасна психологія має й інші засоби, за допомогою яких можна оцінити емоційну стійкість особистості.

Наприклад, для визначення ступеня емоційного розвитку психологи користуються такими поняттями, як «коефіцієнт емоційного розвитку», «емоційна інтелігентність», що є інтеграцією наступних характеристик та якостей особистості. Зазначимо їх: адекватне уявлення про свої власні емоції та почуття; здатність управляти своїм настроєм; здатність до самомотивації (оптимізм, наполегливість).

Звичайно, наведений вище підхід до визначення EQ має якісний характер. Тому в подальшому потрібно буде науковцям чіткіше визначити, як саме поняття «емоційного інтелекту», так і метод його кількісного визначення.

Дослідження емоційного інтелекту має відповідати новій парадигмі пошукувань у проблематиці психології особистості. Йдеться про заміну парадигми *врахування* фактора людини, що була провідною всередині 60-х років, цілковито новою парадигмою *управління* людським ресурсом, яка, на думку сучасних спеціалістів із прикладної психології вже реально формується. Остання передбачає розкриття можливостей і закономірностей розвитку суб'єкта як цілісної істоти, котра перебуває у неперервній взаємодії зі світом у своєму найближчому оточенні, у певному соціальному довіллі [2; 15; 18], а набуті нею знання та уміння, що спрямовують поведінку в конкретних життєвих ситуаціях, такою самою мірою визначають успішність життєдіяльності людини, як і її диспозиційні особистісні чинники [27].

Систематичних конкретних досліджень у цьому напрямку проводиться порівняно мало, однак сучасні науковці досить упевнено підкреслюють, що реальна поведінка людини пов'язана як з її особистісними властивостями, так і ситуаційними умовами. Невирішеною залишається проблема, як поєднати в теорії особистості (наприклад, у самій структурі особистості) стійкі персоніфіковані властивості і вплив «зовнішніх» ситуацій.

Своєчасною, з нашого погляду, є думка української дослідниці Елеонори Носенко про доцільність виділяти внутрішні (онтологічні і феноменологічні) детермінанти емоційного інтелекту та здійснювати його операціоналізацію і діагностику рівнів розвитку на основі аналізу різних форм виявлення цього особистісного конструкта у зовнішній поведінці, зокрема у характеристиках перебігу емоційного процесу [9, с. 99].

Кожна людина народжується з обов'язковим потенціалом емоційної сенситивності, емоційної пам'яті, емоційної обробки та емоційного навчіння. Ці чотири вроджені компоненти формують серцевину емоційного інтелекту. Людина може розпочати життя з високим рівнем емоційного інтелекту, але з часом він може знизитися, якщо особистість набуває згубних емоційних звичок у дитинстві в сім'ї, де її зневажають [1].

Саме у такому контексті доцільно детально вивчати емоційний інтелект людини, а при доборі значущих ситуацій спиратися на когнітивно-експерієнціальну теорію формування внутрішнього світу особисті [21]. Згідно з цією теорією поведінка особи виявляється у формі своєрідного компромісу між чотирма базовими мотивами, які відіграють роль самобутніх стримувальних факторів один щодо одного. Ці мотиви виникають у процесі формування кожною людиною певного уявлення про навколишній світ і власну роль, активність і місце у цьому світі. Тоді створена індивідуальна теорія реальності становить ієрархічно організований набір схем. Причому узагальненими схемами і є вищезгадані чотири мотиви, що спрямовують життєдіяльність людини. Перший мотив відображає оцінку того, якою мірою власне світорозуміння дає змогу сприймати довкілля як таке, що є або впорядкованим і доброзичливим, або навпаки, ворожим, незрозумілим, невпорядкованим, позбавленим змісту. Характеристиками цього аспекту сприйняття людиною навколишнього світу є оцінювання його передбачуваності, можливості контролю, добротності подій тощо.

Другий мотив відображає оцінку того, якою мірою світ виявляється доступним пізнанню. Оскільки людина у процесі своєї життєдіяльності не тільки стикається з довкіллям й оцінює його, а ще й співпрацює і спілкується з іншими людьми, тому у неї формується певне ставлення до оточуючих. Останні диференціюються на позитивних, або як на джерело можливої небезпеки. На цьому підґрунті формується третій основний мотив, який спрямовує поведінку людини. Четвертий, теж впливаючи на життєдіяльність людини, усвідомлюється нею на предмет сприйняття себе як суб'єкта, котрий заслуговує на повагу. Іншими словами, він визначає наскільки людина задоволена собою, як вона оцінює своє функціонування у світі.

Автори цієї теорії справедливо вважають, що ситуаційно специфічні акти пізнавальної діяльності людини у процесі функціонування її у світі є недостатньо інформативними з погляду діагностики чи оцінювання особистості за відсутності знань щодо їх зв'язків з вищезгаданими конструктами. Виділення чотирьох основних аспектів, за якими доцільно, на думку авторів, вивчати індивідуальні особливості активної особистості, є доречним, адже вони справді охоплюють головні складові функціонування людини як суб'єкта пізнання, діяльності та спілкування. Розглянута теорія враховує, на наш погляд, провідні мотиви, що

спрямовують і регулюють активність людини, а саме: а) пізнання навколишнього світу, б) усвідомлення свого ставлення до нього, в) пізнання себе як суб'єкта діяльності, г) вдосконалення себе, д) прагнення досягти самоповаги та успішної взаємодії з іншими людьми, котрі перебувають у найближчому оточенні.

Прихильник змішаної моделі Р. Бар-Он визначає емоційний інтелект як усі некогнітивні здібності, знання і компетентність, що дають людині можливість успішно вирішувати будь-які життєві ситуації. Він виокремив п'ять широких сфер компетенції і в кожній відзначив специфічні навички, які можуть забезпечити успіх. До них належать: пізнання власної особистості (розуміння власних емоцій, упевненість у собі, самоповага, самореалізація, незалежність), навички міжособистісного спілкування (міжособистісні взаємовідносини, соціальна відповідальність, співпереживання), здатність до адаптації (вирішення проблем, оцінка реальності, вміння пристосовуватись), управління стресовими ситуаціями (стійкість до стресу, імпульсивність, контроль), переважаючий настрій (щастя, оптимізм). Запропонована модель об'єднує знання і навички, які визначають як розумові здібності (здатність вирішувати задачі), і те, що може бути охарактеризоване як особливості особистості. Це поєднання і породжує змішану модель [19].

Транзактний аналітик К. Стайнер запропонував концепцію «емоційної грамотності». Він пов'язує таку властивість із системою здібностей і життєвих умінь, передусім здатності розуміти власні емоції, слухати інших та співчувати їхнім емоціям, продуктивно висловлювати емоції. Для пояснення суті поняття «емоційна грамотність» К. Стайнер теж використовує поняття «емоційний інтелект». EQ має чотири головні складові: самосвідомість, самоконтроль, емпатія та навички відносин.

Вважаємо за доцільне зупинитися також на широко розповсюдженій п'ятифакторній моделі особистості, крізь формат якої переважає більшість дослідників нині розглядають індивідуальні розбіжності в успішності функціонування людини як суб'єкта життєдіяльності [23]. Нам видається, що саме ця модель є провідною, найбільш значущою для вивчення диспозиційних характеристик особистості та виявлення основних мотивів її функціонування як суб'єкта пізнання, привласнення світу і соціалізації.

Психологічна реальність п'ятифакторної моделі особистості та її значущість для вивчення емоційного аспекту функціонування людини підтверджена багатьма дослідниками на матеріалі різних етносів. До головних факторів, що розглядаються у межах цієї моделі, належать, крім *екстраверсії* та *інтроверсії*, що відображають фундаментальні особливості темпераменту, тобто генетично успадковані індивідуальні розбіжності, такі як: *сумлінність*, котра характеризує ставлення людини до тієї діяльності, яку вона виконує; *доброзичливість* – прийняття оточуючих людей такими, якими вони є; *емоційна стійкість* при здійсненні складних ситуацій життєдіяльності та *відкритість* новому досвіду. Очевидно, що названі фактори певною мірою співвідносяться з аспектами вивчення особистості, що пропонують прихильники так званої когнітивно-експерієнціальної моделі особистості [21]. Зокрема, фактор сумлінності виявляється під час

діяльності людини у будь-яких сферах чи формах. Це може бути або пізнавальна активність, або діяння, спрямоване на задоволення вітальних потреб, або професійна діяльність.

Відкритість новому досвіду як один з компонентів п'ятифакторної моделі стосується пізнавальної та перетворювальної діяльності людини, адже, оволодіваючи навколишнім світом, вона постійно причетна до процесів пізнання, мислення. Доброзичливість відображається безпосередньо у стосунках суб'єкта з іншими людьми, у співпраці та спілкуванні з ними. Пізнання себе як суб'єкта активності та спілкування здійснюються особою на рівні емоційної регуляції поведінки, виявлення емоцій у процесі комунікації.

Наявність емоційної стійкості або, навпаки, притаманність людині ознак нейротизму та тривожності формовивляється відповідним чином в актуальних емоційних станах, які виникають під час діяльності та соціальної взаємодії.

Зазначені вище основні фактори особистості були обрані нами як диспозиційні характеристики для діагностики індивідуальних розбіжностей на рівні емоційного інтелекту, адже вони безпосередньо стосуються емоційного аспекту функціонування людини як суб'єкта життєдіяльності [10]. Воднораз за допомогою зазначеного підходу та використання аналізованої моделі особистості набули статусу вищезгадані диспозиційні характеристики емоційного інтелекту людини. Відтак можна спростувати не дуже вдалу теоретичну орієнтацію на розрізнення аспектів вивчення індивідуальних особливостей особистості на рівні її інтелектуальних, емоційних і вольових процесів, що піддається нині гострій критиці [7]. Фактично диспозиційні компоненти емоційного інтелекту людини і є системоутворювальним фактором особистості. Вони зумовлюють стабільність емоційних переживань людини [26], її схильність до проживання позитивних чи негативних емоцій [28], у формі яких особа оцінює всі аспекти своєї життєдіяльності. Внаслідок емпіричних досліджень, зокрема, встановлено, що сумлінність як чинник особистості, який виявляється як провідна характеристика її діяльності, має стресозахисний потенціал [29].

Доброзичливість як чинник, який характеризує особистість у вітакультурному просторі її спілкування з оточуючими, теж утримує емоційний компонент. При цьому знак емоцій, які забарвлюють стосунки з іншими людьми та їх сприйняття, може бути позитивним, і негативним. Інші можуть сприйматись або як такі, котрі ставляться доброзичливо до конкретної особи, або як джерело певної загрози, чинник тривоги.

Відкритість новому досвіду як особистісна риса, котра задіяна до п'ятифакторної моделі, теж має емоційний компонент. Доведено, що ця особистісна властивість містить високий рівень зворотної кореляції з рівнем тривожності [30] і безпосередньої – з креативністю [27]. Цей чинник високо корелює також із толерантністю до невизначеності як стійкою особистісною ознакою. Він виявляється в індивідуальній діяльності людини, спрямованій на пізнання світу та виживання в ньому, і водночас у сфері взаємодії, співпраці та спілкування з іншими людьми. Отже, це – своєрідна «наскрізна» характеристика особистості, яка може бути засадничою для ґрунтовної диферен-

ціації індивідуальних розбіжностей.

Таким чином, емоційність є, мабуть, найважливішою характеристикою як диспозиційного, так і безпосереднього поведінкового аспектів функціонування людини як суб'єкта життєдіяльності. Тому вивчення узагальнених характеристик емоційного інтелекту відкриває нові перспективи досліджень у сфері психології особистості, які тільки-но починають усвідомлюватися науковцями. Щоб цей перспективний напрямок досліджень не дискредитував себе передчасною появою практичних рекомендацій щодо його застосування для вирішення конкретних прикладних завдань, потрібне його належне теоретичне обґрунтування українських учених [8; 16; 17] у розв'язанні цієї наукової проблеми стосується висновків на підтримку авторської гіпотези про притаманність емоційному інтелекту стресозахисної та адаптивної функцій.

По-перше, у цій інтегральній особистісній властивості відображаються всі найважливіші аспекти функціонування людини як суб'єкта життєдіяльності: ставлення до навколишнього світу, до себе як до суб'єкта активності, до інших як партнерів у спілкуванні і взаємодії.

По-друге, саме у формі емоцій на рівні індивідуального світосприймання здійснюється оцінка суб'єктом усіх аспектів власної життєдіяльності, зумовлених як диспозиційними характеристиками особистості, так і досвідом її індивідуальної активності. Це, власне, і визначає витoki стресозахисної та адаптивної функції емоційного інтелекту.

По-третє, доведено, що в емоційній поведінці не все спричинено диспозиційними факторами. Правомірно стверджувати наявність в емоційній поведінці інтелектуального компонента, рівень усвідомлення якого зумовлює ступінь розумності емоційного реагування [9, с. 101–102].

По-четверте, у результаті аналізу різноманітних авторських концепцій емоційного інтелекту було з'ясовано, що його окремі компоненти пов'язані з певною групою здібностей: сприйняття емоцій та їх розуміння – з когнітивними здібностями, здатність до управління емоціями – з емоційними здібностями, управління емоціями в стресових ситуаціях і самотивація пов'язані з адаптаційними здібностями; соціальна емпатія й управління чужими емоціями – із соціальними здібностями людини. Кожна зазначена група здібностей опосередковує притаманність емоційному інтелекту інтепретативної, регулятивної, адаптивної, стресозахисної та активізуючої функцій.

Інтерпретативна – дозволяє людині продуктивно здійснювати розшифровування емоційної інформації (емоційні вирази обличчя, інтонації голосу тощо), що сприятиме накопиченню та систематизації знань, формуванню власного емоційного досвіду.

Регулятивна – сприяє стану емоційної комфортності та забезпечує адекватність зовнішнього вираження емоцій людини.

Адаптивна та стресозахисна – полягають в актуалізації та стимулюванні психічних резервів людини в ускладнених життєвих ситуаціях.

Активізуюча – забезпечує гнучку спроможність до конгруентності у спілкуванні.

Зазначені функції підлягають поглибленішому вивченню та потребують емпіричної перевірки на по-

дальших етапах дослідження конструкта емоційного інтелекту [16, с. 86–87].

По-п'яте, розглядаючи емоційний інтелект як одну із багатьох форм прояву інтелекту (як сукупності емоційно-інтелектуальних здібностей, які входять до структури емоційного інтелекту), як інтегральна особистісна властивість, яка включає: здібність до розуміння й управління емоціями, як своїми власними, так і чужими (а саме: здібність переробляти інформацію, яка є в емоціях; здібність визначати значення емоцій і їх зв'язки між собою; здібність використовувати емоційну інформацію в якості основи для мислення і прийняття рішень; здібність свідомо управляти емоціями для особистісного росту і покращення міжособистісних відносин), яка опосередкована особистісними рисами (що можуть сприяти кращому чи гіршому розумінню емоцій).

На основі узагальнення теоретичних положень визначені наступні складові психологічної готовності до соціономічних професій:

Когнітивно-цільова – уявлення про особливості професійної діяльності; уявлення про власні здібності до навчально-професійної діяльності; уявлення про способи подолання зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до професійної мети; адекватні уявлення про свої професійні перспективи; наявність професійних планів, намірів, конкретних цілей у близькій і віддаленій перспективі, уявлень про засоби та шляхи досягнення цих цілей.

Мотиваційна – внутрішні мотиви навчально-професійної діяльності; професійні, пізнавальні та процесуально-змістовні мотиви; інтерес до професії; бажання стати гарним фахівцем; мотиви саморозвитку (прагнення знати себе, бажання самовдосконалюватися); загальна гуманістична спрямованість (інтерес до людей).

Поведінкова – соціальна і професійна адаптивність; певний рівень особистісної зрілості; конструктивна поведінка в соціальних ситуаціях, які пов'язані зі спілкуванням; поведінка, корисна для рішення проблем.

Відповідно були виокремлені критерії сформованості психологічної готовності до соціономічних професій:

1) сформованість уявлень про особливості професійної діяльності, про власні здібності та якості, необхідні для успішної роботи з обраної спеціальності; сформованість та осмисленість професійних планів, намірів, цілей; реалістичність та узгодженість цілей; сформованість уявлень про засоби та шляхи досягнення цих цілей;

2) наявність позитивної внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності, домінуючих професійних цінностей, мотивів саморозвитку;

3) наявність конструктивних і гармонійних типів спілкування та поведінки, корисних для рішення проблем.

На основі даних критеріїв визначено три рівні розвитку психологічної готовності до соціономічних професій – високий, середній та низький [5, с. 5–6].

Виявлені особливості емоційного інтелекту та психологічної готовності до соціономічних професій у майбутніх психологів, лікарів і педагогів. Так, у більшості майбутніх лікарів досить розвинуті здібності управління чужими емоціями (МУ); у більшості май-

бутніх психологів розвинутішим є внутрішньоособистісний емоційний інтелект (ВЕІ) і така його здібність, як управління своїми емоціями (ВУ); у більшості майбутніх педагогів зафіксовано: значно вищий рівень прояву мотивів уникнення неприємностей (ніж у майбутніх психологів). Високі показники формальної комунікативної установки у майбутніх лікарів і педагогів вказують на те, що у них інтенсивніше (ніж у студентів-психологів) формується установка до формальних взаємовідносин і керівної позиції щодо суб'єктів своєї праці (пацієнтів, учнів) [там само, с. 10].

За Я. Куценко, на когнітивно-цільову складову психологічної готовності найбільше впливають такі здібності внутрішньоособистісного емоційного інтелекту, як розуміння власних емоцій (ВР), управління своїми емоціями (ВУ), контроль експресії (ВЕ). Відносно мотиваційної складової встановлено, що: високий рівень внутрішньоособистісного емоційного інтелекту у досліджуваних усіх груп корелює з внутрішніми (пізнавальними, змістовно-процесуальними, саморозвитку) мотивами навчально-професійної діяльності і зовнішніми соціальними мотивами (особистого престижу); між високим рівнем емоційного інтелекту і мотивами саморозвитку існують прямі кореляційні зв'язки. Щодо поведінкової складової, зафіксовано, що для майбутніх фахівців соціономічних професій із високим рівнем емоційного інтелекту є характерними комунікативні установки конструктивного типу (гармонійні, формальні, его-позиції дорослого і батька), які є проявом зрілої адаптованої особистості, яка відрізняється гнучкістю в конфліктах, врівноваженістю, розвинутими вольовими і діловими якостями. Для осіб із низьким рівнем емоційного інтелекту характерними є комунікативні установки відгородженого (В) і конфліктного типу (К) і его-стан дитини (Д), якому притаманні риси емоційної і психічної незрілості (інфантильності) [там само].

По-шосте. Узагальнення даних наукової літератури дозволяє підсумувати, що емоційний інтелект – це специфічна підструктура людської психіки, яка, з одного боку, включає здатність до розуміння, аналізу та контролю власних почуттів та емоцій, а з іншого – вміння відчувати і розуміти настрій, стан і почуття оточуючих людей.

Специфіка емоційного інтелекту полягає в тому, що у відповідь на систему сприйнятих сигналів середовища, відбувається миттєва підсвідома асоціативна активація досвіду попереднього функціонування особистості відповідно до суті окремих сигналів і, головне, – їх сполучень, що завершується переводом цілісної системи «психіка-тіло» у новий стан функціонування. На нейрофізіологічному рівні – це активація групи ділянок мозку; на біохімічному рівні – це викид у кров і тканини сукупності різних типів гормонів; на фізіологічному – це зміна психофізичного стану, рівня актуальної енергії, напруженості та готовності до дії м'язів тіла; на психічному – це зміна якості, інтенсивності та конфігурації емоцій і почуттів; на соціально-психологічному – це зміна реальної міжособистісної поведінки, інтенсивності взаємодії тощо.

Емоційний інтелект – це «стрибок у невідоме», у напрямку де, як здається людині, існує рішення проблеми, це рух думки з невідомої причини лише на основі тяжіння, привабливості, потягу до якогось напрямку

психологічного маркування і дії; це «пропонування» підсвідомого раціональному інтелекту зануритись в оточення певної групи семантичних об'єктів (образів, слів, відчуттів тощо); це чуттєвий «канал» доступу до забутого досвіду, у якому рішення проблеми вже є, або існує на межі рішення доступного для логічного мислення.

Психологічні складові емоційного інтелекту – це емпатія особистості як здатність до нераціонального розуміння емоційного стану іншої людини, до самоусвідомлення власних емоцій, самоконтроль проявів емоційного життя і емоційне спонування до певної активності (мотивування) себе та інших учасників соціальної взаємодії.

Здатність до розуміння емоцій та управління ними, включаючи когнітивні схеми, тісно взаємопов'язана із загальною спрямованістю особистості на емоційну сферу, тобто з інтересом до внутрішнього світу людей (і до свого власного), схильністю до психологічного аналізу поведінки, повагою до цінностей, що приписуються емоційним переживанням [1, с. 5–6].

По-сьоме, дуже важливим для сучасної психології й педагогіки пояснення терміну «емоційний інтелект» за допомогою поняття «розумність». Як зазначають автори відомої роботи «Психологія життєвого успіху. Досвід соціально-психологічного аналізу подолання критичних ситуацій» [14], «розумність не тільки підіймає нас над нашими пристрастями та слабкостями, а й допомагає скористатися з наших переваг, талантів і добродійності» [там само, с. 23]. Справді, саме це значною мірою пов'язано зі змістом емоційного інтелекту, серед аспектів утвердження якого фігурує спроможність людини долати власні пристрасті та внутрішньо підійматися над ними, а також користуватися перевагами, талантами та добродійністю, тобто активізувати себе на виявлення власного особистісного потенціалу [9, с. 104].

По-восьме, чітке розуміння суті емоційного інтелекту, його місця у системі понять, пов'язаних із вивченням внутрішнього світу особистості, передбачає відповідь на питання, чи є зв'язок між рівнем емоційного інтелекту і рівнем особистісного професійного й емоціонального вигорання людини. Це може допомогти освітянам здійснювати потрібну виховну роботу в процесі навчання, яка раніше спрямовувалась доволі нечіткими узагальненими критеріями стосовно того, що є добро, а що є зло у взаємостосунках із колегами та учнями, у власній поведінці, а емоційний інтелект може стати аспектом спеціального тренування.

Підвищити рівень свого емоційного інтелекту цілком можливо, проте не за допомогою традиційних програм навчання, спрямованих на ту частину мозку, яка керує нашими раціональними ідеями. Тривала практика, зворотній зв'язок від колег, а також і особистий ентузіазм стосовно досягнутих змін у собі є істотними у справі успішної самореалізації.

Висновки. Отже, з теоретичного огляду наукової проблеми, якій присвячена стаття, є актуальною у кількох аспектах:

– *соціальному*, адже людська цивілізація може опинитись у стані саморуйнування, якщо емоції і надалі протиставлятимуться розумові, вважатимуться неконтрольованими і нерегульованими; від емоційної нестриманості, яка, на думку авторів теорії емоційно-

го інтелекту, досягла нині найвищого за всю історію людства рівня. Це виявляється й у відчай «мовчазної самотності» маленьких дітей, яких замість вічно занятих батьків «виховує» телебачення, або й узагалі покинутих напризволяще, у жахливих виявах насильства в родині, врешті-решт, у тероризмі на рівні міждержавних відносин;

– *педагогічному*, якщо на основі експериментального вивчення особливостей перебігу емоційних процесів і станів і стійких властивостей особистості не будуть розроблені науково обґрунтовані підходи до цілеспрямованого формування під впливом навчання та виховання емоційної розумності наступників. Повна емоційна неосвіченість, яка виявляється у різкому кількісному зростанні випадків депресії практично в усіх куточках світу, в спалахах жорстокості, насильства, невмотивованих убивств, вандалізму, на жаль стає однією з найхарактерніших ознак цивілізації XXI століття;

– *психологічному*. Якщо психологія хоче всебічно пояснювати феномен емоційного інтелекту, то вона повинна вивчати емоційну сферу людини в аспекті її особистого усвідомлення та саморегулювання, досліджувати одночасно як психофізичні й психосоматичні взаємозв'язки, причому альтернатива «соціальна чи гуманітарна наука» стає недоречною.

Недарма на стику соціальних і гуманітарних наук народжується новий напрям міждисциплінарних наукових досліджень – *пейнетика* (panetics [30]), предметом якої є вивчення витоків і форм виявлення страждань, яких люди завдають один одному. Ці страждання долучаються до страждань, які породжені недосконалістю економіки, соціального устрою, політики, перетворюючись на величезну руйнівну силу, що загрожує не лише духовному (емоційному) здоров'ю людини, а й фізичному;

– *науково-методичному*, сучасна психолого-педагогічна наука і практика стоять ще на початковому шляху вивчення, дослідження, осмислення і забезпечення системності зусиль, які поглиблюють наше розуміння цього важливого особистісного конструкта та його ролі у життєдіяльності людини. Головні ідеї вдосконалення освітні місії освіти в XXI ст., що проголошені у Звіті Міжнародної комісії ЮНЕСКО «Освіта: прихований скарб» (*UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies. Paris: UNESCO, 2005. – Режим доступу : www.unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843e.pdf*), пов'язані з ідеями компетенізації освіти – її спрямованості на цінності суспільства сталого розвитку та підготовку компетентного члена суспільства, спроможного бути успішним у цьому суспільстві й, у свою чергу, сприяти становленню і розвитку цього суспільства. Практично мова йде про особистість члена суспільства, як про таку, що «володіє» стратегіями розв'язання нових завдань, реалізує ці стратегії, здатна внести відповідні зміни у свою діяльність залежно від конкретних умов і власних можливостей.

За цими характеристиками фактично можна побачити три основні складові особистості як цілісної системи, а саме: її інтелектуально-вольові, емоційні якості, об'єднані творчими здібностями.

Список використаних джерел

- Амплева, О. М. Емоційний інтелект в структурі професійної діяльності психолога : автореф. дис. ... канд. психол. наук. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Ольга Михайлівна Амплева. – Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2013. – 20 с.
- Бандура, А., Уолтерс, Р. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений : пер. с англ. – Москва : Апрель Пресс : Эксмо – Пресс, 2000 – 508 с.
- Головаха, Е. И. Социальное безумие: история, теория и современная практика / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – Киев : Абрис, 1994. – 168 с.
- Ильин, Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб : Питер, 2002. – 752 с. – (Серия «Мастера психологии»).
- Куценко, Я. М. Емоційний інтелект як чинник психологічної готовності до соціономічних професій : автореф. дис. ... канд. психол. наук. 19.00.07 «Педагогічна та вихова психологія» / Яна Миколаївна Куценко. – Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2014. – 20 с.
- Либин, А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. – 2-е изд. – Москва : Смысл. Per Se, 2000. – 540 с.
- Максимов, В. Е. Коучинг от А до Я. Возможно всё. — СПб. : Изд. «Речь», 2004. – 272 с.
- Носенко, Е. Л. Емоційний інтелект як інтегральна особистісна властивість / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига // Практична психологія та соціальна робота. – № 9. – 2008. – С. 22–27.
- Носенко, Елеонора. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості / Елеонора Носенко // Психологія і суспільство. – 2004. – №4. – С. 95–109.
- Носенко, Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – Київ : Вища шк., 2003. – 126 с.
- Практический интеллект // Р. Дж. Стенберг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др. – СПб : Питер, 2002. – 272 с. – (Серия «Мастера психологии»).
- Приходько, В. Н. Синдром емоционального выгорания педагогов: мониторинг и методы его превенции / В. Н. Приходько // Управление школой. – Чervenь 2010. – №16–18 (316–318). – Харків : Вид. група «Основа». – С. 68–94.
- Приходько, В. М. Психолого-педагогічна діагностика синдрому емоційного вигорання / В. М. Приходько, М. І. Приходько // Завучу все для роботи; Науково-методичний журнал. – Листопад 2012. – № 21–22 (93–94). – Харків : Вид. група «Основа». – С. 32–53.
- Психология жизненного успеха. Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций / Л. В. Соханов, Е. И. Головаха, Р. А. Ануфриева и др. – Киев : Институт социологии НАН Украины, 1995. – 149 с.
- Реан, А. А. Агрессия и агрессивность личности // Психол. журнал. – 1996. – Т. 17, №5. – С. 37–49.
- Собченко, О. М. Здібності у структурі емоційного інтелекту як фактор формування особистості // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – №4. – С. 84–87.
- Філіппова, Інесса. Емоційний інтелект як засіб успішної самореалізації / Інесса Філіппова // Соціальна психологія. – 2007. – №4. – С. 68–79.
- Чебыкин, А. Я. Теория и методика эмоциональной регуляции учебной деятельности. – Одесса : АстроПринт; 1999. – 158 с.
- Bar-On, R. st. Emotional Intelligence in Men and Women: Bar-On Emotional Quotient Inventory: Technical Manual. Toronto: Multi-Health Systems, 1997.
- Daniel, M. Self-scoring Emotional Intelligence Tests – New York; Barnes and Noble Books – 2000. – 50 p.
- Epstein, S. Cognitive-experiential self-theory // Pervin, Lawrence A. (Ed) Handbook of Personality: Theory and Research. New York: The Guilford Press. – 1990. – P. 165–192.
- Gardner, H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Book, 1983. – 440 p.
- Gardner, H. Multiple intelligences: the theory in practice. New York : Basic Books, 1993. – 304 p.
- Goleman, D. Emotional Intelligence. New York: Bantam books, 1995. – 352 p.
- Goleman, D. Working with Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1998. – 383 p.
- Izard, C.E., Libero, D.Z., Putnam, P. And Haynes, O.M. Stability of emotion experiences and their relations to traits of personality // Journal of Personality and Social Psychology, 1993. – V.64. – P. 847–860.
- King, L., Walker, L., Broyles, S. Creativity and five-factor model // Journal of Research in Personality. – 1996. – Vol. 30. – №2. – P. 189–203.
- Mayer, J. D. and Salovey, P. The intelligence of emotional intelligence // Intelligence. – 1993. – V. 17. – №4. – P. 433–442.
- Rolland, J.P. Job-related stress: Examining the role of consciousness and Agreeableness // 8th European Conference on Personality. Ghent, Belgium, July 8–12, 1996.
- Stenberg, R. Beyond, I/Q/ A Triarchin theory of human intelligence. – New York : Cambridge University Press, 1985. – 189 p.
- Weisinger, H. Emotional intelligence at work. San Francisco, California: Jossey – Bass Inc., 1998. – 218 p.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 15.10.2017

Приходько В. Н., Приходько Н. И. Эмоциональный интеллект как ведущая детерминанта успешной профессиональной деятельности и саморегуляции личности учителя в контексте парадигмы непрерывного образования и управления человеческими ресурсами.

А Рассмотрены содержательная сущность и истоки понятия эмоциональный интеллект, определены его место в системе понятий, связанных с интегральными свойствами личности, раскрыты компоненты эмоционального интеллекта как средства успешной самореализации личностных способностей, определены подходы и значимость исследований этого социально-психологического явления и феномена.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект; профессиональная деятельность; интеллект

Prikhodko V. M., Prikhodko M. I. Emotional intelligence as the leading determinant of successful professional activity and self-regulation of the teacher's personality in the context of the paradigm of continuing education and management human resources.

С The article deals with the essence and origins of the concept of emotional intelligence, defines its place in the system of concepts related to the integral properties of the personality, reveals the components of emotional intelligence as a means of successful self-realization of personal abilities, identifies the approaches and significance of research on this socio-psychological phenomenon and phenomenon.

Key words: emotional intelligence; professional activity; intelligence